

NESLAGANJE U BROJU IZMEĐU SINGULARNIH ANTECEDENATA I NJIHOVIH PRONOMINALNIH ANAFORA*

SNEŽANA BILBIJA

Filozofski fakultet, Sarajevo

UDK 808.61/62-56

Izvorni naučni rad

Primljen: 1. novembra 1985.

Prihvaćen: 23. decembra 1985.

1.0. Imenice mogu biti upotrijebljene referencijalno i nereferencijalno. Ako su upotrijebljene u referencijalnom smislu, onda se njima može referirati, tj. izdvajati imenovanjem vrsta ili jedinka koja predstavlja vrstu. U tom slučaju govorimo o *generičkoj* referenci¹ ostvarenoj preko imenica. No imenicama se može referirati i na *specifične*² entitete, pojedinačne ili skupove takvih. Ukoliko nije utvrđen identitet specifičnih entiteta, tada je imenica upotrijebljena u značenju *neodredene*³ specifične reference, a ako se pak imenicom vrši reidentifikacija⁴ entiteta, onda se može govoriti o određenoj specifičnoj referenci. Entiteti koji su »izdvojeni« od svih ostalih bilo generički bilo specifički upotrijebljenim imenicama mogu se kasnije »spominjati« ili *anaforizovati* raznim lingvističkim sredstvima. U svakom anaforičkom odnosu postoje dva elementa: onaj kojim se vrši referiranje i koji se zove *antecedent* i onaj kojim se vrši podsjećanje na antecedent a koji se zove *anafor*. Imenice koje su upotrebljene u značenju specifične reference uspostavljaju sa svojim anaforima koreferencijalni odnos, tj. anaforičkim sredstvom se vrši identifikacija ili reidentifikacija onih istih entiteta koji su izdvojeni od svih ostalih specifičnom referencom. Obrnuto, imenice koje su upotrijebljene generički uspostavljaju sa svojim anaforom nekoreferencijalni odnos. Anaforizacija ili prenošenje referencijalnog značenja

* Referat na XI kongresu slavista Jugoslavije (Sarajevo, oktobar 1985).

¹ Upor. M. Ivić, *Lingvistički ogledi*, Prosveta, Beograd, 1983, 96.

² Razgraničenje referencijalnih upotreba imenice izvršeno je u ovom radu u velikoj mjeri po ugledu na J. Lyons, *Semantics* 1, C. U. P., Cambridge, 1977, 178.

³ Primjer specifične neodredene reference bio bi:

»Dolazio je neki čovjek«, odnosno »Dolazio je jedan čovjek«

Prisustvo kvantifikatorskog determinatora *neki/jedan* je obavezno da bi se ostvarila specifična neodređena referenca.

⁴ Zanimljivo je da se reidentifikacija može ostvariti bez prisustva determinatora, iako se on naravno može i iskazati kao u primjeru: »Dolazio je poštar = Dolazio je naš/vaš/onaj poštar.«

može se ostvariti u tri tipa konteksta: u lingvističkom, deiktičkom i pragmatičkom.

Ono što razlikuje deiktički kontekst od ostala dva tipa jeste obavezno fizičko prisustvo entiteta na koji se referira i taj entitet u tom kontekstu zovemo referent. U lingvističkom kontekstu imenica »imenuje« referenta i u toj ulozi se naziva antecedent, a u pragmatičkom referent nije ni fizički prisutan niti je imenovan, nego se njegovo značenje (identitet) uspostavlja na osnovu poznavanja pretpostavki vanlingvističkog, tj. šireg životnog konteksta.

Anaforizacija lingvističkih referenata — antecedentata, kao i samih vanlingvističkih referenata, može se vršiti raznim lingvističkim sredstvima, a među njima najtipičnija je upotreba ličnih zamjenica za treće lice. Najčešće se za zamjenice u toj upotrebi kaže da one treba da se *slažu* u rodu i broju sa antecedentima zato što se upotrebljavaju »umjesto« njih, a da su same semantički »prazni« izrazi. Kako se onda s tako shvaćenom funkcijom zamjenica mogu objasniti slučajevi *neslaganja u broju* između zamjenica i njihovih antecedentata i da li je za objašnjenje razloga tog neslaganja važan podatak da neslaganje teče u pravcu singular-plural a ne obratno?

Namjera ovog rada je da pokaže da je neslaganje u broju između *singularnog antecedenta* — imenice i *pluralnog anafora* — lične zamjenice obavezan lingvistički izbor u određenim semantičkim uslovima.

Na samom početku smo rekli da imenice mogu biti upotrebljene i nereferencijalno kada se njima ne vrši nikakvo izdvajanje nego samo *atribucija*, odnosno njima se karakterizira neka referencijalno upotrijebljena imenica. Imenice kojim se vrši atribucija i koje se tipično javljaju kao imenski dio predikata nisu »namijenjene« anaforizaciji ili ponovnom spominjanju. Međutim, postavlja se pitanje da li bi se u nekim specijalnim uslovima mogla ostvariti i anaforizacija atributivno upotrijebljenih imenica? Ispitujući ovu mogućnost u sva tri tipa konteksta došli smo do zaključka da se anaforizacija atributivno upotrijebljenih imenica može ostvariti ukoliko se odstupi od slaganja u broju, tj. ako se takav atributivni antecedent — imenica anaforizuje pluralnim oblikom.

1.1. Neslaganje u broju između antecedenta i anafora u lingvističkom kontekstu

1) Ponašate se kao *dadilja* mada ja o *njima* ništa ne znam.

=5

1a) Ponašate se kao *dadilja* mada ja o *dadiljama* ništa ne znam.

≠6

1b) Ponašate se kao *dadilja* mada ja o *njoj* ništa ne znam.

⁵ znak = znači da je rečenica 1a) 2a) i sl. sinonimična sa 1), 2).

⁶ znak ≠ znači da rečenica 1b), 2b) i sl. nije sinonimična sa 1), 2).

U primjeru 1) antecedent je atributivno upotrijebljena imenica »dadilja«. U osnovi ove upotrebe može se identifikovati jedan sloj generičkog značenja, neka vrsta generičkog traga koji se može zamisliti kao neka vrsta dubinskog totivnog determinatora koji prethodi imenici i zahvaljujući kojem se »dadilja« u predloškoj frazi »kao dadilja« tumači »kao *svaka* dadilja«, »kao jedinka koja može da predstavlja vrstu dadilja«. Kako se, kao što smo ranije rekli generička referenca može anaforizovati, ostaje pitanje u kom broju će se ostvariti ova anaforizacija. Singularni oblik zamjenice, koji bi se slagao sa antecedentom, podrazumijevao bi koreferencijalnost anafora sa antecedentom »dadilja«. Koreferencijalnost je, međutim, obavezna za specifičku referencu, a njeno odsustvo za generičku. Prema tome, u slučaju atributivno, tj. ne-referencijalno upotrebljenog singularnog antecedenata, postoji jedino mogućnost da se generički trag anaforizuje pluralnim oblikom koji može da anaforizuje generičku referencu a koja, opet, ne podrazumijeva koreferencijalnost. Otuda je primjer 1b) gramatičan ali ni u kom slučaju nije sinonimičan sa primjerom 1) jer se radi o različitom pripisivanju reference pronominalnom anaforu.

2) Sjećate se *onog istorijskog romana* koji ste mi poklonili. Čovjek nikad ne može predvidjeti kako će se u *njima* stvari odvijati.

2a) Sjećate se *onog istorijskog romana* koji ste mi poklonili. Čovjek nikad ne može predvidjeti kako će se u *istorijskim romanima* stvari odvijati.

2b) Sjećate se *onog istorijskog romana* koji ste mi poklonili. Čovjek nikad ne može predvidjeti kako će se u *njemu* stvari odvijati.

U primjeru 2) je takođe prisutno atributivno značenje koje je »prikriveno« u sintagmi »onaj istorijski roman...«, a koja je sama po sebi upotrebljena referencijalno. Međutim, u ovoj sintagmi moguće je razlučiti referencijalni sloj »onaj roman« od atributivnog sloja »je istorijski roman«. U ovom atributivnom značenju ponovo je moguće otkriti generičku referencu u tragovima, a koja se nudi anaforizaciji u pluralnom obliku. Rekonstrukcija takvog značenja mogla bi se predstaviti primjerom:

2c) Onaj roman koji ste mi poklonili je *istorijski roman* / kao i *svaki drugi istorijski roman*.

Singularna anaforizacija antecedenata je blokirana u površinskoj strukturi jer u dubinskoj nije ni predviđena.

1.2. Neslaganje u broju između antecedenata i anafora u deiktičkom kontekstu.

(Pred govornikom i sagovornikom je hrpa / mnoštvo / sendviča).

Govornik A svom sagovorniku:

3) Uzmite *sendvič*. Mama *ih* je pravila specijalno za Vas.

=

3a) Uzmite *sendviče*. Mama *ih* je pravila specijalno za Vas.

≠

3b) Uzmite *sendvič*. Mama *ga* je pravila specijalno za Vas.

U primeru 3) antecedent-referent u deiktičkom kontekstu je u množini, ali je govornik izabrao da na njega uputi, tj. referira imenicom u singularu. Anaforizacija, tj. reidentifikacija spominjanjem, singularnog antecedenta izvršena je u pluralu. Tim što je izabrao da na referenta u množini u deiktičkom kontekstu referira singularnim oblikom imenice, govornik je »jednokratno«, tj. samo u toj govornoj situaciji, na referenta u deiktičkom kontekstu referirao generički — jednokratno je jedan sendvič iz određenog skupa izabran da predstavlja taj skup. Tako izabrani oblik antecedenta-imenice u jednosratnom generičkom značenju moguće je anaforizovati samo pluralnim oblikom. Međutim, budući da se ovdje radi o deiktičkom referentu u pluralu, koji je — pošto je deiktički — po definiciji i određen, anaforizacija pluralnog referenta bila bi u pluralu i da je antecedent-imenica upotrebljen u pravom referencijalnom značenju, tj. u pluralnom obliku.

3c) Uzmite (jedan) od *ovih sendviča*. Mama je *ove sendviče* pravila specijalno za Vas.

Primjer 3c) mogao bi se smatrati u komunikativnom smislu u potpunosti sinonimičan sa primjerom 3) i 3a). Međutim, u primjeru 3b) singularnom anaforizacijom singularnog antecedenta postignuto je značenje koje je sasvim različito od onog koje je ostvareno u primjeru 3), 3a) i 3c). Ovakvim upućivanjem sagovornika na kontekst isključeni su svi osim jednog entiteta (tj. jednog sendviča) iz mnoštva kome pripada, a što u ovakvoj komunikativnoj situaciji izgleda, najblaže rečeno, vrlo čudno.

(Govornik A diže *jednu* čašu pred sagovornikom i kaže mu:

4) Kupio sam *ih* ljetos u Parizu.

=

4a) Kupio sam *ove* čaše ljetos u Parizu.

≠

4b) Kupio sam *ju* ljetos u Parizu.

Primjer 4) je primjer za ilustraciju tipičnog deiktičkog konteksta u kome referent nije imenovan imenicom nego se na njega referira izravno ličnom zamjenicom. Zanimljivo je da je referent, tj. dio deiktičkog konteksta na koji se »pokazuje«, u singularu a da se na njega

referira pluralnim oblikom lične zamjenice. Govornik koji je svom sagovorniku »pokazao« singularni referent, a na njega referirao, tj. reidentifikovao ga pluralnom zamjenicom, namijenio je tom singularnom referentu jednokratno ulogu predstavnika *određenog* skupa čaša. Govornik samo u ovoj situaciji, dakle jednokratno, tretira ovaj skup kao vrstu. Kao i u primjeru 3), singularna anoforizacija značila bi u uslovima deiktičkog konteksta isključivanje svih drugih entiteta iz određenog skupa, a što nije komunikativni cilj govornika u ovoj govornoj situaciji.

- 1.3. Neslaganje u broju između antecedenata i anafora u pragmatičkom kontekstu.

- 5) Govornik A: »Da li ste Vi uopšte čuli za *Karuza*?

Govornik B: »I slušao *ih* i gledao, ako baš hoćete da znate.

U primjeru 5) govornik pluralnom pronominalnom anaforizacijom preko oblika *ih* podrazumijeva »sve velike operske pjevače kalibra jednog Karuza«. U primjeru 5) prisutni su i elementi lingvističkog ali i deiktičkog konteksta. Od lingvističkog prisutan je antecedent- singularna imenica, a od deiktičkog potreba da se pronominalni anafor interpretira oslanjanjem na vanlingvistički kontekst (vidi primjer 4) gore). Kao i u svim do sada navođenim primjerima, i u ovom kontekstu moguće je utvrditi generički trag u antecedentu, ali pošto je kontekst pragmatički, taj generički trag je »impliciran« pretpostavkama, saznanjima i vrijednostima »poznatim« i govorniku i sagovorniku. I u ovom primjeru je taj generički trag prikriven određenom količinom atributivnog značenja koje se može rekonstruisati kao: »Karuza je veliki operski pjevač«, odnosno »Karuza je predstavnik (pojam za) velike operske pjevače.« Govornik B je »odlučio« da vlastitu imenicu »Karuza« interpretira kao jednokratni generički referent čije važenje je ograničeno samo na taj kontekst. Tako interpretiran antecedent sa impliciranim (jednokratnim) generičkim tragom može se, kao i u ostalim dosadašnjim slučajevima, anaforizovati, ali samo ukoliko se odstupi od broja. Slaganje u broju proizvelo bi smisao koji je sasvim različit od namjeravanog, kao u primjeru 5b)

≠

- 5a. »Da li ste Vi uopšte čuli za *Karuza*?

»I slušao *ga* i gledao, ako baš hoćete da znate«.

U zaključku možemo reći da neslaganje u broju u pravcu singular-plural predstavlja obavezan lingvistički izbor koji je uslovljen veoma specifičnim semantičkim okolnostima kao što je prisustvo generičkog značenja u tragovima što svoju anaforizaciju ostvaruje preko pluralne forme, tj. druge od dvije moguće forme koje stoje na raspo-

laganju za enkodiranje generičkog značenja, odnosno generičke reference kod imenica.

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je da se ispituju razlozi neslaganja u broju i ustanovljeno je da to nije stilski markiran izbor (dakle opcioni) nego obavezan lingvistički izbor za anaforizaciju »zamaskiranog« generičkog značenja. Sekundarno je da li se anaforizacija realizuje pronominalno ili leksemski pod uslovom da je neslaganje u broju realizovano na prvom mjestu. Ako bi trebalo da se odluči koji je od ova dva načina (pronominalni ili leksemski) markirani a koji nemarkirani, onda bi to bez sumnje bio pronominalni. Anaforička situacija kakva je predstavljena u ovom radu još jedan je dokaz da je anafora, kao lingvistički fenomen, proces pretakanja semantičkih sadržaja koje je govornik namijenio da komunicira sagovorniku, a ne proces zamjene forme za formu kako se često predstavlja funkcija anaforskih sredstava u nekom jeziku.

ON DISAGREEMENT IN NUMBER BETWEEN SINGULAR ANTECEDENTS AND THEIR PRONOMINAL ANAPHORS

Summary

The author of this article argues that attributively (ie non-referentially) used singular NPs in Serbo-Croat can be anaphorised only by plural anaphors. The author claims that it is the trace of the generic reference underlying attributively used singular NPs which allows the anaphorisation of expressions that are in other respects resistant to anaphorisation. Since generic reference as such can be anaphorised by plural anaphors, the only way for the singular attributive antecedents is to be anaphorised by non-coreferential plural anaphors in all three types of context: linguistic, deictic and pragmatic.